

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-117>

УДК 338.48

РОЗВИТОК ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY IN THE POST-WAR PERIOD

Якименко-Терещенко Наталія Василівна

доктор економічних наук, професор,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2927-7989>

Мірко Наталія Вікторівна

кандидат наук з державного управління, доцент,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4884-5195>

Моца Андрій Андрійович

кандидат юридичних наук, доцент,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2603-6269>

Yakimenko-Tereschenko Natalia

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

Mirko Natalia

State University of Trade and Economics

Motsa Andriy

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

У статті розкриті особливості розвитку індустрії туризму у повоєнний період з позиції практичного аспекту. Встановлено, що у довоєнний період індустрія туризму характеризувалася стабільністю, гнучкістю та стійкістю. Очікується, що відродження організованих та самостійних подорожей у центральних, північних, а згодом і південних областях України настане швидко, головне, щоб війна припинилася. Виявлено, що процес відновлення туризму в Україні вже почався. Саме час активно просувати Україну та її туристичний потенціал, розвивати нові ініціативи та залучати до цього процесу міжнародних партнерів. Визначено, що основними засадами повоєнного відновлення індустрії туризму повинні стати пам'ятний, військово-патріотичний і військово-історичний, лікувально-оздоровчий, психологічний, діловий, освітній, спортивний та екологічний туризм.

Ключові слова: сфера туризму, туристична індустрія, відновлення, туристична діяльність, війна.

The article reveals the peculiarities of the development of the tourism industry in the post-war period from a practical point of view. It was established that in the pre-war period the tourism industry was characterized by stability, flexibility and sustainability. It was determined that the key restrictions in which the tourism industry is today are the martial law in the country, the lack of official documents related to guarantees of the safety of potential tourists and compensation in the event of an emergency, the closure of Ukrainian airspace after the introduction of martial law. It is expected that the revival of organized and independent travel in the central, northern, and later southern regions of Ukraine will come quickly, the main thing is that the war stops. It was found out that one of the directions of the restoration of the tourism industry in the post-war period should be military-historical tourism, which is closely related to memorial tourism, since it remembers and honors all the victims and events that happened in one or another territory. Military historical memory and the development of tourism should be inextricably linked, which will contribute to a more detailed study of all events and attract as many tourists as possible. It was determined that location, political strategy, historical circumstances, transport links and economic feasibility would play an important role in the development of the tourism industry in the post-war period. It was revealed that the process of restoring tourism in Ukraine has already begun. It is time to actively promote

Ukraine and its tourism potential, develop new initiatives and involve international partners in this process. It was determined that the main foundations of the post-war recovery of the tourism industry should be commemorative, military-patriotic and military-historical, medical and recreational, psychological, business, educational, sports and ecological tourism.

Keywords: sphere of tourism, economy, post-war recovery, tourist activity, war.

Постановка проблеми. Туризм є одним із пріоритетних напрямків економічного та культурного розвитку багатьох країн та важливою складовою соціально-економічного розвитку кожної з них. Варто відзначити, що з початком повномасштабного російського вторгнення індустрія туризму дуже постраждала. Однак, вже сьогодні зрозуміло, що втрати в туризмі будуть суттєвими і що деякі туристичні компанії відновлять свою основну діяльність лише після закінчення війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематичні аспекти розвитку індустрії туризму у воєнний та повоєнний час вивчали та продовжують вивчати К. Артюх, Н. Барвінок, Л. Божко, Л. Гончар, А. Моца, О. Недзвецька, О. Роїк, Н. Середа, В. Холодок, С. Шевчук та інші.

Однак, доцільно відзначити, що питання розвитку індустрії туризму у повоєнний час з позиції практичного підходу є малодослідженими.

Метою статті є розкриття особливостей розвитку індустрії туризму у повоєнний період з позиції практичного аспекту.

Виклад основного матеріалу. Туризм в Україні відображає внутрішні соціально-економічні та політичні умови. Наприклад, анексія Криму та російська військова агресія значно зменшили приплив іноземних туристів. Інфляція та девальвація гривні у 2014–2015 роках призвели до зменшення кількості іноземних туристів. Територіальна незахищеність, економічні проблеми та політична невизначеність призвели до жалюгідного стану туристичної галузі України. У 2014–2015 роках туристичний ринок обвалився на 40%. За оцінками Світової туристичної організації (UNWTO), приплив туристів в Україну становив 4,8 мільярда доларів у 2012 році та 1,6 мільярда доларів у 2014 році [1].

Всесвітній економічний форум оцінив загальний дохід України від туризму в 3,2 млрд доларів США у 2012 році, але 2014–2015 роки не були для України зовсім вдалим через кризу на сході України та російську агресію. Проте за підсумками Всесвітнього економічного форуму в Давосі у 2016 році Україна вже може похвалитися [2]:

124-м місцем в рейтингу інвестицій в українську туристичну галузь; 88-м місцем за туристичною привабливістю. У 2019 році Україна в рейтингу туристичної привабливості піднялася на 10 позицій до 78-го місця. Це свідчить про те, що Україна цікава іноземцям, але в цілому важлива системна робота щодо покращення іміджу України на міжнародній арені та залучення в Україну цільових туристичних груп.

Чи не найбільше від карантинних обмежень, запроваджених через пандемію COVID-19, постраждала туристична галузь. 2020 рік вніс кардинальні зміни у сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та підходить туристів до вибору країни для відпочинку. Не дивлячись на світові тенденції розвитку індустрії туризму, внутрішній туризм України став основою для відновлення сфери протягом 2020–2021 рр. Так, незважаючи на закриті кордони та відсутність іноземних туристів, внутрішній туризм в Україні суттєво зріс у 2020 році. Зауважимо, що потік туристів постійно та суттєво зростає, що доводиться збільшенням сплаченого розміру туристичного збору. У 2021 році цей показник збільшився на 24% у порівнянні із 2019 роком.

Відзначимо ключові обмеження, в яких сьогодні перебуває туристична індустрія. Це, перш за все, воєнний стан в країні, відсутність офіційних документів та механізмів, які стосуються гарантій безпеки потенційних туристів та компенсацій у разі надзвичайної ситуації, закриття повітряного простору України після введення воєнного стану [2].

Згідно зі звітом Economist Intelligence Unit, війна в Україні може вплинути на туризм у всій Європі. Зазначається, що російські та українські туристи витрачали щорічно 45 млн дол. США, але очікується, що ця цифра за період війни скоротиться. Крім втрат туристів, під впливом війни спостерігається суттєве зростання цін на їжу та пальне [3].

У довоєнний період індустрія туризму характеризувалася стабільністю, гнучкістю та стійкістю, і вважається, що відродження організованих та самостійних подорожей у центральних, північних, а згодом і південних областях України настане швидко, головне,

щоб війна припинилася. У перспективі відновлення індустрії туризму очікується динамічне зростання інтересу до історії, культури та визвольної боротьби України, минулого та сьогодення. У тренді має бути пам'ятний, військово-патріотичний, лікувально-оздоровчий, психологічний туризм [4].

Доцільно зауважити, що цілями повоєнного відновлення індустрії туризму мають стати [2]:

1) аудит та збір цифрових даних щодо руйнування туристичних об'єктів по регіонах;

2) реконструкція туристичної інфраструктури;

3) реалізація грантів для представників туристичної сфери, які постраждали внаслідок військових дій на території України;

4) відновлення туристичних дестинацій та об'єктів на національному й регіональному рівнях;

5) підтримання інтересу до України через онлайн- та офлайн-рекламу, туристичні та культурні заходи;

6) поліпшення якості послуг, у тому числі – передбачення витрат на підвищення кваліфікації персоналу;

7) державна програма створення робочих місць;

8) створення механізмів забезпечення сталої фінансової підтримки туристичного сектору (особливо національних туристичних фондів, регіональних туристичних фондів, інвестиційних центрів, акселераторів, ДПП тощо);

9) забезпечення формування нормативно-правової бази, з урахуванням поточної ситуації та реалій туристичного ринку;

10) розробка Стратегії сфери туризму-2040 з урахуванням реалій;

11) запровадження нормативно-правових документів та залучення іноземних програм з економічної допомоги Україні після завершення війни (за аналогією Плану Маршалла).

Одним із напрямів відновлення індустрії туризму у повоєнний період має стати військово-історичний туризм, який тісно пов'язаний із меморіальним туризмом, оскільки він пам'ятає і вшановує всі жертви й події, що сталися на тій чи іншій території. Військово-історична пам'ять і розвиток туризму мають бути нерозривно пов'язані, що сприятиме більш детальному вивченню всіх подій та залученню якомога більшої кількості туристів.

З метою стимулювання розвитку цього виду туризму в післявоєнний період варто виділити наступні напрями діяльності, сприятливі для цього процесу [5]:

1) державна підтримка розвитку військово-історичного туризму;

2) залучення іноземних інвесторів;

3) запровадження інтернет-технологій для поширення інформації про нові об'єкти військово-історичного, меморіального туризму, що сприятиме підвищенню обізнаності туристів;

4) оптимізація «співвідношення ціни та якості» на ринку туристичних послуг, що відіграватиме важливу роль у розвитку військово-історичного туризму;

5) створення меморіального маршруту, який включає багато напрямків військово-історичного туризму;

6) проведення широкомасштабних заходів на честь подій війни на базі об'єктів військово-історичного туризму, з метою патріотичного виховання населення.

Відновлення життєздатності індустрії туризму має розпочатися з найменш постраждалих від війни регіонів. Через це можна буде сформувати первинну базу для залучення туристів. Інвестиційний потік має йти із заходу на південь. Від Ужгорода й Львова до Одеси, а після відновлення всієї необхідної інфраструктури йти далі. Але такі дії залежать у першу чергу від завершення війни.

Коли йдеться про відродження туризму у звільнених містах, до цього питання слід підходити обережно. Усі проекти, пов'язані з цими місцями, мають у першу чергу стати частиною пам'ятного туризму України. До цього питання мають бути залучені відповідні національні установи, такі як Інститут національної пам'яті та Державне агентство розвитку туризму. Розміщувати атракціони на таких маршрутах неетично і непрактично, оскільки всі маршрути повинні будуватися з урахуванням того, що вони є місцями трагедій. Проте поточні події ще не є вирішальною умовою для розвитку туризму. Залишається те, що Україна має різноманітність можливостей відпочинку та відповідних послуг. Власне, це перше, на що звертає увагу звичайний мандрівник. По завершенні війни доведеться вдосконалювати вцілілий туристичний арсенал і, звичайно, відбудовувати зруйновані місця [6].

Для України, яка має значний туристичний потенціал, напрямок розвитку туризму має бути одним із пріоритетних, що забезпечує збалансований розвиток території в гармонії з природою та збереження природних ресурсів. Зокрема це дозволить [7]:

1) збільшити кількість туристів, особливо іноземців, які подорожують в межах України;

2) збільшити ВВП, зокрема збільшити частку туризму в структурі ВВП;

3) збільшити обсяг наданих туристичних послуг та створити нові робочі місця в туризмі та суміжних сферах;

4) створити сприятливі умови для розвитку туристичної інфраструктури довкола туристичних дестинацій;

5) збільшити доходи домогосподарств на всіх рівнях через туристичну діяльність, підвищити ефективність управління місцевим туризмом;

6) створити умови для розвитку МСП у галузі, залучення туристичних інновацій та розвитку ділового туризму;

7) підвищити обізнаність потенційних туристів про місцеві туристичні привабливості;

8) створити умови для надання туристичних послуг особам з інвалідністю, зокрема з вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату та іншим маломобільним групам населення;

9) забезпечити виконання у туристичній сфері Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Також перспективними напрямками відновлення післявоєнної індустрії туризму в Україні повинні стати [8]: розвиток ділового, освітнього, спортивного, медичного, екологічного та військового туризму; створення та введення в дію програм (державних і міжнародних) підтримки туризму; забезпечення тіс-

ної співпраці між країнами для взаємної підтримки туристичної діяльності; збільшення інтересу іноземних туристів до повоєнних меморіальних маршрутів та символічних місць; дослідження нових методів впровадження туристичних послуг тощо.

Питання впливу війни на туризм охоплює широкий спектр. Місце розташування, політична стратегія, історичні обставини, транспортні зв'язки та економічна доцільність відіграватимуть важливу роль у розвитку індустрії туризму у повоєнний період. Приклади інших країн та накопичений досвід успішної післявоєнної відбудови туристичної галузі повинні стати основою для розробки Україною власних планів існування та розвитку туризму в країні. Під час затяжної війни Україні варто звернути особливу увагу на досвід Хорватії, Сербії та Ізраїлю у відновленні туризму [9].

Висновки. За результатами проведених досліджень виявлено, що процес відновлення туризму в Україні вже почався. Саме час активно просувати Україну та її туристичний потенціал, розвивати нові ініціативи та залучати до цього процесу міжнародних партнерів. Визначено, що основними засадами повоєнного відновлення індустрії туризму повинні стати пам'ятний, військово-патріотичний і військово-історичний, лікувально-оздоровчий, психологічний, діловий, освітній, спортивний та екологічний туризм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончар Л. О., Беляк А. О. Стан і тенденції розвитку сучасної туристичної галузі в Україні. Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці : матеріали III-ої Міжнародної наукової Інтернет-конференції (Київ – Баку, 15-17 лютого 2019 року). ВНЗ «Національна академія управління». Київ : НАУ, 2019. С. 49–53.
2. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>.
3. With Ukraine at war, officials hope to bring tourism back to areas away from fighting. URL: https://www.npr-org.translate.google.com/2022/10/01/1125495184/ukraine-russia-war-economy-tourism?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc.
4. Туристична галузь протистоїть та протидіє війні в Україні. URL: <https://zruchno.travel/News/New/6188?lang=ua>.
5. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18 (2). С. 206–217.
6. Артюх К. Вплив російсько-української війни на туристичну галузь в Україні та світі: що нас чекає в майбутньому. URL: <https://delo.ua/opinions/vpliv-rosiisko-ukrayinskoyi-viini-na-turisticnu-galuz-v-ukrayini-ta-sviti-shho-nas-cekaje-v-maibutnyomu-405634>.
7. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2022. № 46. С. 11–15.
8. Моца А., Шевчук С., Середа Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560>.
9. Божко Л. Д., Холодок В. Д. Туризм: проблеми та перспективи розвитку під час війни. *Культура України*. 2022. № 77. С. 56–64.

REFERENCES:

1. Ghonchar, L. O., Beljak, A. O. (2019). Stan i tendenciji rozvytku suchasnoji turystychnoji ghaluzi v Ukrajinii [The state and trends of the development of the modern tourism industry in Ukraine]. Nacionaljna bezpeka u fokusi vyklykiv globalizacijnykh procesiv v ekonomici: materialy III-oji Mizhnarodnoji naukovoji Internet-konferenciji – National security in the focus of challenges of globalization processes in the economy: materials of the 3rd International Scientific Internet Conference (Kyiv – Baku, 15–17 ljutogho 2019 roku). VNZ «Nacionaljna akademija upravlinnja». Kyjiv: NAU, 49–53.
2. Proekt Planu vidnovlennja Ukrajiny. Materialy robochoji ghrupy «Vidnovlennja ta rozbudova infrastruktury» [Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group "Restoration and development of infrastructure"]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennja-ukrajini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> [in Ukrainian].
3. With Ukraine at war, officials hope to bring tourism back to areas away from fighting. Available at: https://www.npr-org.translate.google.com/2022/10/01/1125495184/ukraine-russia-war-economy-tourism?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc [in Ukrainian].
4. Turystychna ghaluzj protystojit ta protydije vijni v Ukrajinii [The tourism industry opposes and opposes the war in Ukraine]. Available at: <https://zruchno.travel/News/New/6188?lang=ua> [in Ukrainian].
5. Barvinok, N. V. (2022). Perspektyvy rozvytku vojennoho turizmu na terytoriji Ukrajiny pislja zakinchennja rosijsjko-ukrajinsjkoji vijny [Prospects for the development of military tourism on the territory of Ukraine after the end of the Russian-Ukrainian war]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of the development of the economy of the region*, 18(2), 206–217 [in Ukrainian].
6. Artjukh, K. Vplyv rosijsjko-ukrajinsjkoji vijny na turystychnu ghaluzj v Ukrajinii ta sviti: shho nas chekaje v majbutnjomu [The impact of the Russian-Ukrainian war on the tourism industry in Ukraine and the world: what awaits us in the future]. Available at: <https://delo.ua/opinions/vpliv-rosiisko-ukrayinskoyi-viini-na-turisticnu-galuzv-ukrajini-ta-sviti-shho-nas-cekaje-v-maibutnyomu-405634/> [in Ukrainian].
7. Rojik, O. R., Nedzvecjka, O. V. (2022). Shljakhy rozvytku turystychnoji sfery Ukrajiny u vojennyj period [Ways of development of the tourism sphere of Ukraine during the war period]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu. Serija «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Economic Sciences"*, 11–15 [in Ukrainian].
8. Motsa, A., Shevchuk, S., Sereda, N. (2022). Perspektyvy pisljavojennoho vidnovlennja sfery turizmu v Ukrajinii [Prospects for the post-war recovery of tourism in Ukraine]. *Ekonomika ta suspiljstvo – Economy and society*, 41. Available at: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560> [in Ukrainian].
9. Bozhko, L. D., Kholodok, V. D. (2022). Turyzm: problemy ta perspektyvy rozvytku pid chas vijny [Tourism: problems and prospects of development during the war]. *Kuljtura Ukrajiny – Culture of Ukraine*, 77, 56–64 [in Ukrainian].